

NADEJDA
M ANDELȘTAM

Speranță
abandonată

memorii

Traducere din limba rusă,
note și indice de Nicolae Iliescu

POLIROM
2026

Cuprins

„Eul“	5
Tropotit năvalnic	17
„Noi“	29
Pretinsul acmeist.....	37
Cei trei	49
Cei cinci	60
Întoarcerea	73
Declinul.....	83
La drum	92
Contemporanii	102
Hlebnikov	114
Negura neființei.....	123
Tînărul levit.....	132
Spațiul locativ în suprastructură.....	145
În ajun	160
Primele certuri.....	170
Întîlnirea de la editură	183
Memoria	191
Frica.....	206
Frînturi de amintiri	223
Luna de miere și bucătăresele.....	232
Răgazul	252
Situație confuză.....	260
Cerșetorul.....	273

Alianța noastră.....	285
Mărturisiri voalate.....	298
Etape.....	311
Etapele vieții mele.....	323
Digresiune.....	333
I. Libertatea fatală.....	335
II. Libertatea și samavolnicia.....	344
III. Mujicii.....	356
Poezia și oamenii.....	373
I. Cititorul.....	375
II. Incompatibilitate.....	387
III. Cei doi poli.....	397
IV. Teoria literaturii.....	409
V. Un poet recunoscut.....	415
Forma de mari dimensiuni.....	425
I. Tragedia.....	427
II. <i>Prologul</i>	442
III. Rezoluția.....	450
IV. Vis în vis.....	455
V. Detalii de viață.....	463
VI. Procese și instanțe.....	472
VII. Unitatea valului poetic.....	485
VIII. „Orchestre și <i>thymele</i> “.....	500
IX. Funcționarul.....	509
X. Ansamblu și detaliu.....	516
XI. Imboldul.....	526
XII. Caietul de notițe.....	534
XIII. <i>Poemul fără erou și ofensa mea</i>	539
Prima întâlnire.....	550
Olga Glebova-Sudeikina.....	559
Prieteni vechi.....	566

Fiul risipitor	581
I. Începutul și sfârșitul.....	583
II. Puțină textologie	593
III. <i>Versuri pentru soldatul necunoscut</i>	601
IV. Adorația culturii.....	608
V. Încasare în plus, încasare în minus.....	616
VI. Jidovul rătăcitor.....	622
VII. Arborele genealogic	629
VIII. Înstrăinatul	639
IX. Capacul de sticlă	653
X. Agerimea vederii.....	665
XI. Mai-marele evreilor	676
O poveste plină de învățăminte	688
Retragere definitivă.....	697
Justificarea epocii	703
„Ei“	720
Un om bun.....	735
Anii tăcerii.....	747
Ultima scrisoare	761
22 octombrie 1938	762
<i>Indice de nume</i>	765

„Eul“

I

Mă aflu în fața unei probleme noi și nu știu cum s-o abordez. Înainte totul mi se părea clar: trebuie să păstrez versurile și să povestesc ce s-a întâmplat cu noi. Era vorba de evenimente independente de voința noastră. Ca toate deportatele, ca toate deținuțele și proscrisele, nu mă gândeam decît la vremurile în care trăiam și, la fel ca semenele mele, eram frământată de una și aceeași întrebare: cum s-a putut întîmpla așa ceva, cum am ajuns aici?... Gîndindu-mă la asta, am uitat și de mine, și de soarta mea, am uitat că vorbeam de mine, nu de altcineva. Căci în soarta mea nu era nimic excepțional. Oameni ca mine umblau fără rost peste tot, nenumărați: creaturi lipsite de grai și speriate, cu și fără copii, slujbași vrednici și sfioși care își perfecționau neconținut calificarea ca să nu-și piardă serviciul și studiau în fiecare an în seminariile de filosofie „Capitolul al patrulea“¹ și istoria maimuței care a devenit om, pentru că a învățat să deosebească mîna dreaptă de cea stîngă. Hrana gustoasă și abundentă, bogată în vitamine și proteine (la care noi nici nu visam) a jucat un anumit rol în umanizarea maimuței. Noi, în schimb, aveam un serviciu de care ne agățam disperati, căci fără el eram distruși... Colega mea de la SAGU, Universitatea din Asia Centrală, care din punctul meu

1. Capitolul despre materialismul dialectic din *Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al URSS*.

de vedere era o femeie cu situație foarte bună – avea propriul spațiu locativ –, mi-a mărturisit într-o seară, cînd ne întorceam de la seminarul de filosofie, că în fiecare toamnă simțea o nevoie imperioasă de a reciti *Cursul scurt de istorie a PC (b.) al URSS* și *Dialectica naturii*¹, fiindcă asta îi dădea forță pentru întregul an școlar. Avea șaiszeci de ani și tremura că o să fie dată afară „pentru limită de vîrstă“. Înainte de Hrușciov, pensiile erau absolut derizorii și eu știam foarte bine de unde vine entuziasmul ei. Toate acestea mă așteptau și pe mine: bătrînețea, filosofia, entuziasmul, în cazul unui deznodămînt favorabil, bineînțeles, dacă îmi vor îngădui să lucrez pînă la sfîrșit, să mă străduiesc și să-mi însușesc înțelepciunea cîrmuitorilor noștri. Singura deosebire dintre noi consta în aceea că eu, la sfîrșitul vieții, aș fi aruncat în mare sticla pecetluită, în vreme ce ea își păstra în cămară sticlele – goale, pentru zile negre. Nimic nu prevestea ce avea să se întîmple mai tîrziu. Noi trăiam ascunși și fără cea mai mică speranță. Împărăția milenară era de-abia la început, iar omului un asemenea răgaz nu îi este dat.

Vorbesc de cei care au avut noroc, ca mine, căci noi am rămas în libertate. Știam cum era viața în această libertate și nu-i uitam pe cei alungați dincolo de sîrma ghimpată. Iată de ce nu puteam să mă gîndesc la mine. Nu puteam să mă gîndesc decît la oameni – la toți și la fiecare în parte. La cei care au plecat și nu s-au mai întors, la cei care așteaptă și așteaptă în zadar. Auzeam vorbindu-se de noi arestări și fiecare stîrnea o durere nouă în rana mea nevindecată. În această amestecătură, cuvîntul „eu“ a dispărut. A devenit aproape o temă rușinoasă, interzisă. Cine ar fi îndrăznit să vorbească de soarta sa, să se vaite de soarta sa, cînd, de fapt, asta era soarta tuturor?... Într-o zi – era în epoca nouă – am auzit la acel radio interzis și

1. De Friedrich Engels.

în ziua de azi un fragment din memoriile unui om care trăise într-un lagăr și fusese eliberat, se pare, odată cu polonezii. Laitmotivul memoriilor lui, mai exact al acestui fragment, era următorul: cum au îndrăznit să-l smulgă pe el, cutărescu, din confortul familial – avea o casă, o mamă, o masă acoperită cu o față de masă albă – și să-l trimită aici, în acest lagăr blestemat, într-o baracă puturoasă... În culmea furiei, am smuls din priză acea zornăitoare jalnică: ce nătărău, și ce pretenții!... Vedeți dumneavoastră, lui nu-i convenea la ocnă!... De altfel, „ocna“ era un cuvânt prea blînd pentru lagărele secolului al douăzecilea, dar oare există pe lume vreun om care să vrea la ocnă sau la camera de gazare?... Se grozăvește cu „eu“ lui. „Occidentalii“, am observat, fac mare caz de el.

I-am făcut o scenă și Annei Ahmatova din cauza acestui „eu“. M-a rugat să-i caut una din poeziile sale în lista alfabetică și, pe neașteptate, mi-a zis că multe încep cu „eu“. M-am înfuriat și am început să-i demonstrez că „egotismul“ este cel mai rău dintre defectele ei. N-a încercat să se apere, cu toate că, de obicei, se împotriva cu strășnicie. Certitudinea mea că în cuvîntul „eu“ există ceva interzis, ba chiar rușinos, i s-a părut convingătoare. Fără îndoială că și ea cunoscuse dezgustul pentru „eu“. Curînd însă m-am dezmeticit: în primul rînd, la ea „eu“ la început de poezie nu se întilnește mai mult decît la alții: lirica este doar genul cel mai personal; în al doilea rînd, nu atît cuvîntul „eu“, cît mai ales întreaga orientare a poeziei indică prezența sau absența faimosului „egotism“. Și, în sfîrșit, nu este oare o mare ispravă să-ți păstrezi simțul personalității și al „eului“ în epoca noastră de asasinate în masă și de abatoare gigantice? Astfel de epoci nu generează decît individualism, bazat pe principiul „scapă cine poate“, nicidecum simțul personalității.

Pierderea „eului“ nu e un merit, ci o boală a secolului. Iată simptomele acestei boli pe care

le-am studiat pe propria piele și pe toți cei din anturajul meu. Oamenii care și-au pierdut „eul“ se împart în două categorii. Unii, asemenea mie, se cufundă în amorțeală și nu trăiesc decît cu gîndul: „cum să scap de povara timpului“. Adeseori ascund în suflet speranța nebună de a răzbate în viitor, unde se vor regăsi pe ei înșiși, pentru că acolo vor fi restabilite toate valorile în forma lor inițială. Viața capătă pentru ei forma unei așteptări neconținute a unor tărîmuri luminoase care n-au existat și nu vor exista pe planeta noastră, ei nu mai văd nimic altceva. Înfrentînd boala așteptării, mă asemuiam în bătaie de joc cu demnitarii pensionați ai epocii care tocmai trecuse. Acum și ei stau în bîrlogurile lor, foarte confortabile, raportate la condițiile noastre, și așteaptă: unii întoarcerea anilor '20, dar cei mai mulți a anilor '30 și '40, ca să facă ordine și să-i trimită unde trebuie pe cei care și-au dat frîu liber la gură în ultimii cincisprezece ani. Acești eroi au mai multe șanse decît mine să-și vadă raiul cu ochii, dar pentru ei noțiunea de personalitate n-a existat niciodată, iar pe a mea o vor suprima neîntîrziat cînd vor face ordine și vor afla de la turnătorii lor de existența mea. De altminteri, eu aș putea să scap teafără, căci ei se vor ocupa de alte probleme mai actuale. Căci eu nu lucrez nicăieri și nu incomodez pe nimeni.

Cea de a doua categorie a celor care și-au pierdut personalitatea arată cu totul altfel. Ei consideră că „eul“ lor nu este decît o reușită întîmplătoare și efemeră și sînt în stare de orice numai să stoarcă o picătură de plăcere: de dragul vieții – totul e permis, trebuie să te bucuri de plăceri cîtă vreme ești. Un astfel de „eu“ nu este un „eu“, ci pur și simplu un fenomen amuzant, o senzație plăcută a materiei vii, o întîmplare sau un truc al evoluției oarbe care a înzestrat corpul meu cu setea de plăcere. Din asta rezultă că mai presus de orice se află instinctul de conservare: scapă cine poate și indiferent prin ce mijloace. În această lume întîmplătoare,

nimeni nu răspunde de nimic și toate faptele tale vor cădea în neant odată cu tine și cu epoca ta.

Pierderea „eului“ s-a exprimat prin frustrare (cazul meu) sau printr-un individualism deschis, deoarece egocentrismul și afirmarea de sine sînt manifestările lui extreme. Simptomele sînt diferite, dar boala una singură: diminuarea personalității. Cauza bolii este tot una singură: năruirea relațiilor sociale. Toată problema stă în a ști de ce s-au năruit, căci cum s-a întîmplat asta am văzut: toate verigile sociale – familia, anturajul, categoria socială, societatea – au dispărut brusc și omul s-a trezit singur în fața unei forțe misterioase care se numește putere și servește drept distribuitor al vieții și al morții. În limbaj popular se numea Lubianka, și dacă procesul pe care l-am observat la noi are loc în toată cultura europeană, cumplita boală a secolului s-a manifestat la noi sub formele cele mai pregnante și cele mai pure, încît ele sînt cele care trebuie să fie studiate în scopuri profilactice și curative. Într-o epocă în care lozinca principală este „scapă cine poate“, personalitatea este condamnată. Personalitatea este legată de lume, de oameni. Ea se găsește printre semenii săi și, dîndu-și seama de unicitatea ei, vede această unicitate în fiecare. Individualistul, subliniindu-și particularitatea, se detașează de anturajul său și luptă pentru un loc special în societate sau, pur și simplu, pentru dreptul său individual la „rație“, în care intră totul, chiar zilele și ceasurile vieții. Pretutindeni, rația nu se dă decît pentru merite. Aici era nevoie de ingeniozitate, și individualiștii excelau în a-și prezenta marfa. Oricare ar fi fost ea, individualiștii își procurau dinainte o indulgență și se justificau spunînd că nu ei au inventat acest sistem, ci doar se supun împrejurărilor. De altfel, nici de indulgență nu era nevoie: noțiunea de păcat fusese abolită și declarată prejudecată idealistă. Individualiștii, care își alintau „eul“ lipsit de viață, erau vîrfurile conducătoare ale societății și erau mult mai ușor de remarcat

decît cei amortiți. Specificul consta în faptul că în spatele unui grup de individualiști se ascundeau mulțimi de oameni în stare de amorțea. Printre ei mă aflu și eu și duceam aceeași viață ca ei.

Pierzîndu-și „eul“, ambele categorii, amortiții și individualiștii, s-au detașat de tot ce constituia fundamentul cotidianului, al vieții și a ceea ce se numește cultură. Ce să fac cu aceste precepte dacă ele nu sînt decît calea salvării individuale care, pe deasupra, nu beneficiază de nici o garanție. Merită oare să faci atîtea mofturi pentru un „eu“ respins și inutil?... „Eul“ comprimat și strivit se ascundea undeva pe deplin conștient de inutilitatea lui și de lipsa dreptului de a avea un spațiu locativ. Și eu, ca și Soljenițin, am avut uneori noroc de o baghetă de șașlic¹ și mi-am dat seama că asta merită osteneala, că este o realitate adevărată, aproape o rație, dar nemeritată, și din această pricină deosebit de delicioasă. Însă de „eu“ îmi păsa mie, cînd știam că există „ei“, „tu“ și „noi“ și o durere cu care nu se compară nici un infarct?

Odată cu „eul“ dispărea și sensul vieții. Băiețandru fiind, Mandelștam a rostit niște cuvinte stîngace și ciudate: „Dacă viața asta n-are nici un rost, să vorbim de ea nu merită...“. Pentru mine, ca și pentru toți cei amortiți, nu mai exista nici viață, nici sensul vieții, dar pe mine, ca și pe cei mai mulți dintre ei, m-a salvat „tu“. În locul sensului vieții a apărut un țel concret: să nu las să fie ștearsă urma pe care a lăsat-o pe pămînt acest om, „tu“-ul meu, să-i salvez versurile. În această întreprindere am avut o aliată – pe Ahmatova. Optsprezece ani, cîte o condamnare zdravănă, am trăit amîndouă fără să vedem o rază de lumină, fără nici un ajutor din afară, fără să îndrăznim să rostim numele drag – doar în șoaptă, doar între patru ochi – și tremurînd deasupra cîtorva poezii. Pe urmă

1. Aluzie la un episod din *Pavilionul canceroșilor* de Al. Soljenițin.